

УДК: 616-073.7(477.83)+351.87(477.83)

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-12\(58\)-3099-3108](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-12(58)-3099-3108)

Яворський Борис Ігорович кандидат медичних наук, лікар судово-медичний експерт вищої кваліфікаційної категорії, доцент кафедри гістології, цитології, ембріології та патологічної морфології з курсом судової медицини ОНМедУ, <https://orcid.org/0009-0003-9251-6476>

Клименко Олександр Сергійович доктор філософії зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування», лікар судово-медичний експерт, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики ОДУВС, <https://orcid.org/0000-0002-0694-2328>

РОЛЬ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ, ВИЛУЧЕННЯ ТА РЕПАТРІАЦІЇ ТІЛ ЗАГИБЛИХ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено організаційно-правові та медичні аспекти забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих або померлих у зв'язку зі збройною агресією проти України. Акцентовано увагу на актуальності своєчасної ідентифікації загиблих, дотриманні міжнародних гуманітарних норм та захисті прав родин на інформацію й гідне поховання в умовах масштабних втрат під час бойових дій. Визначено ключову роль судово-медичної діяльності як фундаментальної ланки, що включає медико-криміналістичну оцінку тіл померлих, первинну ідентифікацію, фіксацію ознак насильницької смерті та збереження біоматеріалу для подальших досліджень. Судово-медична експертиза трактується як науково обґрунтоване дослідження об'єктів (трупів та їх частин, живих осіб, речових доказів та ін.) для встановлення причин смерті, ступеня тяжкості тілесних ушкоджень та ідентифікації осіб за дорученням уповноважених органів.

Проаналізовано нормативно-правову базу, що регулює процес вилучення, передачі та репатріації тіл загиблих у наслідок збройної агресії проти України. Описано процедуру отримання інформації, формування груп дослідження, фіксацію місця виявлення, первинну ідентифікацію, збір зразків, транспортування з дотриманням санітарних норм, експертизу в тому числі з ДНК-аналізом.

Визначено виклики, серед яких стан тіл, що характеризується глибоким розкладом, фрагментацією та наявністю слідів катувань, що істотно ускладнює процеси ідентифікації. До того ж, складнощі доступу до місць подій через триваючі обстріли та мінну загрозу.

Сформульовано рекомендації щодо модернізації матеріально-технічної бази судово-медичних установ, посилення міжвідомчої взаємодії, активного впровад-

ження молекулярно-генетичних технологій, вдосконалення системи підготовки судово-медичних експертів та забезпечення психологічної підтримки фахівців, що працюють у надскладних умовах.

Ключові слова: судово-медична експертиза, репатріація тіл, ДНК-ідентифікація, збройна агресія, гуманітарні стандарти, міжвідомча взаємодія.

Yavorskyi Borys Igorovich, candidate of medical sciences, forensic medical expert of the highest qualification category, docent of the department of histology, cytology, embryology and pathological morphology with a course in forensic medicine, ONMedU, <https://orcid.org/0009-0003-9251-6476>

Klymenko Oleksandr Serhiyovych doctor of philosophy in specialty 281 "Public management and administration", forensic medical expert, docent of the department of criminal procedure and criminology, ODUVS, <https://orcid.org/0000-0002-0694-2328>

THE ROLE OF FORENSIC MEDICAL ACTIVITIES IN ENSURING EFFECTIVE IDENTIFICATION, EXTRACTION AND REPATRIATION OF THE BODIES OF THE DECEASED IN THE CONDITIONS OF ARMED AGGRESSION AGAINST UKRAINE

Abstract: The article examines the organizational, legal and medical aspects of ensuring the recovery, transfer and repatriation of bodies (remains) of persons killed or deceased in connection with the armed aggression against Ukraine. The emphasis is on the relevance of timely identification of the deceased, compliance with international humanitarian norms and protection of the rights of families to information and a dignified burial in conditions of large-scale losses during hostilities. The key role of forensic medicine as a fundamental link is determined, which includes medical and forensic assessment of the bodies of the deceased, primary identification, recording of signs of violent death and preservation of biomaterial for further research. Forensic medical examination is interpreted as a scientifically substantiated study of objects (corpses and their parts, living persons, material evidence, etc.) to establish the causes of death, the severity of bodily injuries and the identification of persons on behalf of authorized bodies.

The legal framework regulating the process of recovery, transfer and repatriation of bodies of those killed as a result of armed aggression against Ukraine has been analyzed. The procedure for obtaining information, forming research groups, fixing the place of discovery, initial identification, collecting samples, transporting in compliance with sanitary standards, and examination, including DNA analysis, has been described.

Challenges have been identified, including the condition of the bodies, which is characterized by deep decomposition, fragmentation and the presence of traces of torture, which significantly complicates the identification processes. In addition, the

difficulties of access to the scene of the events due to ongoing shelling and the mine threat.

Recommendations have been formulated regarding the modernization of the material and technical base of forensic medical institutions, strengthening interdepartmental cooperation, active implementation of molecular genetic technologies, improving the system of training forensic medical experts and providing psychological support for specialists working in extremely difficult conditions.

Keywords: forensic medical examination, repatriation of bodies, DNA identification, armed aggression, humanitarian standards, interagency cooperation

Постановка проблеми. В умовах триваючих бойових дій та масштабних людських втрат особливо гостро стоять завдання своєчасної ідентифікації загиблих, дотримання міжнародних гуманітарних норм і забезпечення прав людини на інформацію та гідне поховання. Роль судово-медичної діяльності в забезпеченні вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) загиблих є ключовою і багатогранною. По-перше, судово-медична служба відповідає за точну ідентифікацію тіл загиблих через медико-криміналістичні дослідження, у тому числі ДНК-аналіз, що є основою для підтвердження особи ідентифікованих осіб. По-друге, експертиза тіла встановлює причину смерті і умови загибелі, що є важливим у притягненні до відповідальності. По-третє, судово-медична діяльність включає організацію правильного вилучення тіл із місць бойових дій із суворим дотриманням санітарно-гігієнічних норм і міжнародних стандартів, що забезпечує збереження тіл і доказів. По-четверте, судово-медичні експерти забезпечують документальне оформлення, ведення єдиних реєстрів тіл і їх передачу уповноваженим особам та родинам, що сприяє прозорості і контролю процесу репатріації. Таким чином, судово-медична діяльність є фундаментальною ланкою для реалізації гуманітарних зобов'язань та правосуддя.

Судово-медична діяльність – це комплекс наукових, практичних та експертних заходів, які здійснюють медичні фахівці на підставі спеціальних знань для вирішення медичних і біологічних проблем, що виникають під час слідчих, судових та адміністративних процесів. Основу цієї діяльності становить судово-медична експертиза – науково обґрунтоване дослідження матеріальних об'єктів (тіл, біологічних зразків, документів, речових доказів), яке проводиться за дорученням суду, слідчих чи інших уповноважених органів для встановлення причин смерті, характеру та ступеня тілесних ушкоджень, а також для ідентифікації осіб, розкриття обставин насильницької або невизначеної смерті, інших питань медичного або юридичного характеру [1].

Дослідження питання повернення тіл загиблих під час збройної агресії проти України обумовлена необхідністю забезпечення належного організаційно-правового регулювання процесів вилучення, ідентифікації, збереження та репатріації останків осіб, які загинули внаслідок збройних дій. Застосування сучасних судово-медичних методів і технологій ідентифікації, зокрема молекулярно-

генетичних досліджень (ДНК-аналізу) має вирішальне значення у точності ідентифікації тіл. Забезпечення високого рівня якості судово-медичної експертизи сприяє захисту прав родин загиблих, задоволенню гуманітарних потреб, а також є важливим чинником морально-етичного ставлення до подій збройної агресії.

У зв'язку з масштабністю людських жертв та особливими умовами проведення ідентифікації у зоні бойових дій, медична наука і практика судово-медичної діяльності мають відігравати ключову роль у формуванні ефективних алгоритмів співпраці між такими суб'єктами взаємодії: Міжнародним Комітетом Червоного Хреста, Координаційним штабом з питань поводження з військово-полоненими, Об'єднаним центром при Службі безпеки України, Збройними Силами України, Міністерством внутрішніх справ України, Офісом уповноваженого Верховної Ради з прав людини, Секретаріатом уповноваженого з питань осіб зниклих безвісти за особливих обставин, Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Державною спеціалізованою установою «Головне бюро судово-медичної експертизи» Міністерства охорони здоров'я України її обласними бюро судово-медичної експертизи, які забезпечують гуманітарний супровід та репатріацію [2]. Вивчення цієї проблеми сприяє розвитку сучасних наукових підходів, удосконаленню технологій судово-медичної експертизи, що є невід'ємною складовою комплексного організаційно-правового забезпечення та гуманітарної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз дослідження проблеми демонструє те, що здебільшого протягом останніх років розглядалися питання ідентифікації загиблих під час воєнного стану в Україні, визначалися сучасні підходи до відбору біологічного матеріалу для ДНК-аналізу в умовах гнильних змін і термічного ураження, вивчалися правові основи репатріації, у публікаціях таких авторів як: А.М. Біляков, В. О. Заросило, О. Г. Бондаренко, Д. І. Ткач, Б.В. Островська та інш. Водночас обсяг медико-правових та організаційно-правових особливостей репатріації загиблих тіл залишається обмеженим, що потребує подальших комплексних досліджень із поєднанням законодавчої, міжнародної і судово-медичної практики.

Метою статті є комплексне дослідження організаційно-правових і медичних процесів вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, які загинули або померли у зв'язку зі збройною агресією проти України, з метою удосконалення науково-методичних підходів та визначення практичних рекомендацій у сфері судово-медичної експертизи та гуманітарної допомоги.

Виклад основного матеріалу. Організація вилучення тіл на території бойових дій передбачає комплексну участь судово-медичних експертів, які відповідають за медико-криміналістичну оцінку тіл, проведення первинної ідентифікації загиблих, фіксацію стану тіл і можливих ознак насильницької смерті, що є необхідним для встановлення причин загибелі, а також для подальшої ідентифікації за допомогою судово-медичних методів. Особлива

увага приділяється збереженню тіл у належному стані під час транспортування до спеціалізованих судово-медичних установ, що вимагає дотримання умов збереження біоматеріалів для подальшого проведення досліджень.

Порядок фіксації місця виявлення тіл включає ретельний огляд та документування стану загиблих, збір біологічних зразків, проведення первинного опису виявлених тіл, що є критично важливим для судово-медичної експертизи, така інформація входить до протоколу вилучення і є підставою для ідентифікації, визначення обставин смерті та оцінки масштабу втрат.

Існують труднощі, пов'язані з безпекою здійснення репатріації тіл (останків) осіб, які загинули або померли у зв'язку зі збройною агресією проти України, серед яких постійні обстріли, робота у «польових умовах», а також технічні і організаційні бар'єри проведення судово-медичних експертиз. Відсутність єдиного централізованого механізму координації, законодавчі прогалини та низький рівень міжвідомчої взаємодії ускладнюють процес репатріації. Такі проблеми наголошують на необхідності формування системного підходу для удосконалення нормативно-правового забезпечення та організаційних медичних процедур з метою забезпечення гуманітарних зобов'язань, ефективності діяльності державних установ.

Організаційно-правове регулювання вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, які загинули або померли у зв'язку зі збройною агресією проти України, ґрунтується на комплексі нормативно-правових актів, що визначають правові засади гідного поведіння з померлими, процедури їх виявлення, ідентифікації, транспортування та передачі спеціалізованим державним установам.

Конституція України виступає основоположним документом правового регулювання, закріплюючи принципи поваги до людської гідності, права на життя та належного ставлення до померлих [3]. Конституційні гарантії визначають загальні норми, яких потрібно дотримуватися під час будь якої діяльності державних органів і спеціальних служб з тілами загиблих у воєнний час.

Закон України «Про поховання та похоронну справу» є основним нормативно-правовим актом, що регулює порядок вилучення тіл із місць загибелі, проведення їх ідентифікації, оформлення відповідної документації та здійснення поховання з дотриманням санітарно-епідеміологічних вимог [4]. Визначає також обов'язки органів місцевого самоврядування, судово-медичних установ та спеціально уповноважених інституцій щодо забезпечення належного поведіння з тілами, у тому числі в умовах масових втрат, спричинених воєнними діями.

Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» забезпечує правові механізми пошуку осіб, які зникли внаслідок збройної агресії, та регулює процедури встановлення факту зникнення, залучення державних органів влади до розшуку, ексгумації та ідентифікації останків [5]. Він визначає права родичів на отримання інформації про зниклих та гарантує належний порядок передачі і репатріації знайдених тіл, у тому числі за

участю уповноважених координаційних структур, таких як Національна поліція України.

На основі постанови Кабінету Міністрів України від 17.06.2022 № 698 «Деякі питання забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України» існує послідовний і деталізований порядок, що включає кілька ключових етапів репатріації [6]. На початковому етапі відповідальні підрозділи обласних державних (військових) адміністрацій отримують та опрацьовують інформацію про факт виявлення тіл, така інформація передається до Національної поліції України, де відбувається планування подальших дій із врахуванням безпекових ризиків і наявних ресурсів для транспортування тіла (останків) з виявлених місць поховань і передачу їх представникам державних спеціалізованих установ.

Наступним кроком є формування спеціальних груп, які виконують гуманітарну місію, спрямовану на вилучення тіл (останків) осіб, померлих (загиблих) у зв'язку із збройною агресією проти України. Ці групи організують виїзди для огляду місця виявлення тіл, з метою забезпечення безпеки, ретельної фіксації та вилучення останків. На цій стадії здійснюється детальне документування стану тіл, фотографування та опис усіх знайдених матеріальних об'єктів, які можуть допомогти у подальшій ідентифікації.

Особливу увагу приділяють медико-криміналістичній оцінці та первинній ідентифікації, яка полягає у встановленні характерних ознак загиблих, зборі біологічних зразків та речей, що можуть засвідчити особу. Для збереження цілісності доказів і біоматеріалів застосовуються суворі правила упаковки і транспортування тіл до державних спеціалізованих установ, де проводиться повний спектр дослідження. Застосування молекулярно-генетичних методів, зокрема ДНК-аналізу, є основою для точної ідентифікації, що дозволяє подолати труднощі, пов'язані з пошкодженням тіл і відсутністю інших ідентифікаційних даних.

Далі проводиться офіційна передача тіл відповідним державним спеціалізованим установам, яка супроводжується повним пакетом документів, що засвідчують ідентифікацію й стан останків.

На всіх етапах роботи з вилучення тіл враховуються складні безпекові умови, насамперед мінна загроза та активність бойових дій, що вимагає від фахівців високої кваліфікації, суворого дотримання заходів безпеки, використання спеціального захисного обладнання та психологічної підтримки персоналу [7]. Організаційно-правове регулювання цього процесу передбачає скоординовану роботу всіх залучених суб'єктів взаємодії, ведення єдиного реєстру тіл та інформаційне забезпечення з метою максимальної ефективності, прозорості і гуманності дій. Такий комплексний підхід є необхідним для виконання як внутрішніх нормативних вимог, так і міжнародних гуманітарних стандартів в умовах збройної агресії.

За час повномасштабної агресії Україна зіткнулася з безпрецедентною кількістю загиблих, що потребують ідентифікації, транспортування та похо-

вання. Щомісяця відбуваються обміни тілами, і лише за період війни було репатрійовано тисячі тіл українських військових і цивільних осіб. Все це створює значне навантаження на державні спеціалізовані установи, які проводять судово-медичну експертизу та вимагає чіткої координації та прозорих процедур.

Від початку повномасштабного вторгнення Росії, Україна провела 75 репатріацій і повернула додому 7 017 тіл полеглих захисників (інформація надана з відкритих джерел інформації) [8]. Така статистика свідчить про масштаб втрат і водночас про ефективність роботи усіх суб'єктів взаємодії, які, попри складні умови війни, забезпечують регулярні репатріації. Велика кількість повернутих тіл за короткий період підкреслює як інтенсивність бойових дій, так і злагоджену взаємодію між військовими, правоохоронцями, державними службовцями, судово-медичними експертами та міжнародними організаціями, що також демонструє важливість прозорих процедур і постійної уваги до гуманітарних стандартів в умовах активних бойових дій.

Дотримання процедур вилучення, передачі та репатріації тіл є важливим чинником для міжнародної репутації України. Відкритість, прозорість і відповідність міжнародним стандартам зміцнює довіру партнерів, сприяє підтримці України на світовій арені та підкреслює відмінність від дій держави-агресора.

Також наша країна стикається з суттєвими труднощами у дотриманні міжнародних стандартів репатріації тіл загиблих унаслідок російської агресії. Першою проблемою є стан тіл, які повертаються з поля бою або російських в'язниць: вони часто перебувають у глибоких стадіях розкладу, фрагментовані, деформовані або мають сліди катувань, що ускладнює ідентифікацію та дотримання процедур, передбачених Женевськими конвенціями [9]. Другою проблемою є затягування або блокування російською стороною передачі тіл, проведення неузгоджених розтинів і вилучень біологічних зразків, що ускладнює їх подальшу експертизу та може бути використано для приховування злочинів. Третім викликом є відсутність повної інформації про кількість тіл, що залишаються на окупованих територіях або в Росії, а також нерегулярність та непрозорість процесу обміну, що суттєво гальмує процес репатріації й ускладнює роботу українських фахівців [7].

Найближчим часом в Україні буде створено Єдиний центр ідентифікації тіл загиблих внаслідок збройної агресії Російської Федерації у якому буде здійснюватися оперативний відбір біологічних зразків для подальших молекулярно-генетичних досліджень, що сприятиме прискоренню ідентифікації загиблих та забезпеченню ефективної роботи спеціалістів з відпрацювання тіл [10]. Передбачено залучення найбільш досвідчених судово-медичних експертів, а також міжнародних фахівців, що сприятиме впровадженню світових стандартів у сфері ідентифікації тіл. Функціонування Центру буде спрямоване на безперервне та довгострокове проведення комплексних заходів із ідентифікації, що особливо актуально в умовах війни. Особливу увагу приділено впровадженню єдиної нумерації тіл в державних спеціалізованих установах, які

проводять судово-медичну експертизу, що унеможливить дублювання і забезпечить точний облік ідентифікованих та невідомих тіл по всій країні. Впровадження цієї системи здійснюватиметься на рівні обласних бюро судово-медичної експертизи і планується інтеграція з Єдиним реєстром осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Крім того, передбачено цифровізацію обліку тіл через створення електронної бази даних, що дозволить ефективно накопичувати, обробляти та обмінюватися інформацією між Міністерством охорони здоров'я України, Міністерством внутрішніх справ та відповідними реєстрами.

Висновки. Судово-медична експертиза відіграє ключову роль у процесі ідентифікації тіл загиблих унаслідок військової агресії Росії проти України. Вона включає багатоступеневий комплекс досліджень, що дозволяє встановити причину смерті, характер ушкоджень і ідентифікувати особу, навіть за важких умов розкладу або пошкодження тіл. Основними методами є морфологічний огляд, гістологічні, токсикологічні дослідження та молекулярно-генетичний аналіз (ДНК-експертиза), що забезпечують підвищену точність і об'єктивність результатів. Для підвищення ефективності експертизи у великих масштабах створюються спеціалізовані експертні групи, які систематизують процес збору досліджуваного матеріалу, ведення реєстрів, розподіл обов'язків та документообіг. Важливе значення мають обмін даними між різними суб'єктами взаємодії, використання сучасних технологій для автоматизації обліку та контролю результатів, що підвищує рівень довіри до процесу і дотримання гуманітарних стандартів, а також сприяє швидкому та об'єктивному вирішенню питань ідентифікації та повернення тіл родинам.

Також необхідно удосконалити нормативно-правову базу із впровадженням чітких і прозорих процедур, що відповідають міжнародним гуманітарним стандартам. Рекомендується забезпечувати оперативний обмін інформацією та стандартизацію процесів судово-медичної експертизи між суб'єктами взаємодії. Особливу увагу слід приділити модернізації матеріально-технічної бази і впровадженню сучасних молекулярно-генетичних методів для підвищення точності ідентифікації тіл. Важливо також забезпечити належну підготовку фахівців і психологічну підтримку персоналу, що працює в складних і небезпечних умовах. Запровадження цифрових технологій для обліку тіл та реєстрації зниклих безвісти сприятиме прозорості та ефективності процесу. Втілення цих рекомендацій посилить гуманітарний характер репатріації, сприятиме дотриманню прав родин загиблих і зміцненню міжнародної репутації України.

Література:

1. Про судово-медичну експертну діяльність: проект Закону України від 16.06.2015 № 2081а. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH1LT68A?an=3>
2. Здоровило Т. В Україну повернуто ще 1000 тіл загиблих українців. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/192310/>

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Про поховання та похоронну справу: Закон України від 10.07.2003 № 1102-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-15#Text>
5. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>
6. Деякі питання забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2022 № 698. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-2022-%D0%BF#Text>
7. Савельєва І.В. Клименко О.С. Організаційно-правове забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, які загинули у зв'язку зі збройною агресією проти України. Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку: тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 21 лют. 2025 р.) С.99-101. DOI: <https://doi.org/10.71404/ppss.2025.1.29>
8. За три роки війни Україна повернула додому 7017 тіл полеглих захисників. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3961391-za-tri-roki-vijni-ukraina-povernula-dodomu-7017-til-poleglij-zahisnikiv-koordstab.html>
9. Основні положення женецьких конвенцій та додаткових протоколів до них. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2023/11/0365_154-ebook.pdf
10. Єдиний центр ідентифікації тіл загиблих — для проведення експертиз у найскладніших випадках — готовий до запуску URL: https://moz.gov.ua/uk/yediniy-centr-identifikaciyi-til-zagiblijh-dlya-provedennya-ekspertiz-u-najskladnishih-vipadkah-gotovij-do-zapuskuv_aem_hZn1HxL3z1DhDtlORnjNtg

References:

1. Projekt Zakonu Ukrainy Pro sudovo-medychnu ekspertnu dijalnistj: pryiniaty 16 cher. 2015 roku № 2081a. [On forensic medical expert activities: draft Law of Ukraine from June 16 2015, 2081a]. [in Ukrainian].
2. Zdorovylo T. V Ukrainu povernuto shhe 1000 til zaghyblykh ukrajinciv.[Zdrowilo T. Another 1,000 bodies of deceased Ukrainians returned to Ukraine]. *umoloda.kyiv.ua*. Retrieved from <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/192310/> [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy Konstytucija Ukrainy: pryiniaty 28 cher.1996 roku № 254к/96-ВР. [Law of Ukraine Constitution of Ukraine from June 28 1996, 254к/96-ВР] [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy Pro pokhovannja ta pokhoronnu spravu: pryiniaty 10 jul. 2003 roku № 1102-IV. [Law of Ukraine On burial and funeral affairs from July 10 2003, 1102-IV] [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy Pro pravovyj status osib, znyklykh bezvisty za osoblyvykh obstavyn: pryiniaty 12 jul. 2018 roku № 2505-VIII. [Law of Ukraine On the legal status of persons missing under special circumstances from July 12 2018, 2505-VIII] [in Ukrainian].
6. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Dejaki pytannja zabezpechennja vyluchennja, peredachi ta repatriaciji til (ostankiv) osib, zaghyblykh (pomerlykh) u zv'jazku iz zbrojnoju aghresijeju proty Ukrainy: pryiniaty 17 jul. 2022 roku №698. [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine Some issues of ensuring the recovery, transfer and repatriation of the bodies (remains) of persons killed (deceased) in connection with armed aggression against Ukraine from June 17 2022, 698] [in Ukrainian].
7. Saveljeva I.V. Klymenko O.S. (2025) Orghanizacijno-pravove zabezpechennja vyluchennja, peredachi ta repatriaciji til (ostankiv) osib, jaki zagynuly u zv'jazku zi zbrojnoju aghresijeju proty Ukrainy [Organizational and legal support for the recovery, transfer and repatriation of bodies (remains) of persons who died in connection with armed aggression against Ukraine] tezy dop. uchasnykiv III Vseukr. nauk.-prakt. konf. «Pravova doktryna, pravoutvorennya ta pravozastosuvannja: problemy zv'jazku ta shljakhy rozvytku». (pp.99-101). Kharkiv. [in Ukrainian].

8. Za try roky vijny Ukraïna povernula dodomu 7017 til poleghlykh zakhysnykiv. Ukrinform [During the three years of the war, Ukraine brought home 7,017 bodies of fallen defenders]. *www.ukrinform.ua*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3961391-za-tri-roki-vijni-ukraina-povernula-dodomu-7017-til-poleglih-zahisnikiv-koordstab.html> [in Ukrainian].

9. Osnovni polozhennja zhenevsjkykh konvencij ta dodatkovykh protokoliv do nykh [Main provisions of the Geneva Conventions and their additional protocols] *blogs.icrc.org.ua*. Retrieved from https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2023/11/0365_154-ebook.pdf [in Ukrainian].

10. Jedynyj centr identyfikaciji til zaghyblykh — dlja provedennja ekspertyz u najskladnishykh vypadkakh — ghotovyj do zapusku [The only center for identifying bodies of the deceased — for conducting examinations in the most complex cases — is ready to launch] *moz.gov.ua*. Retrieved from https://moz.gov.ua/uk/yedinij-centr-identifikaciji-til-zagiblih-dlya-provedennya-ekspertiz-u-najskladnishih-vipadkah-gotovij-do-zapuskuv_aem_hZn1HxL3z1DhDtIORnJNtg [in Ukrainian].